

นิยามธรรม

เรจินัลด์ เรย์ เขียน

วิจักขณ์ พานิช แปลและเรียบเรียง

ในโลกของพุทธศาสนา คำว่า “ธรรม” เป็นคำที่สำคัญและถูกใช้กันมากที่สุดคำหนึ่ง แต่จะมีใครสักกี่คนที่เข้าใจความหมายของมันที่แท้จริง การทำความเข้าใจธรรมะถือเป็นเส้นทางการแสวงหาที่ท้าทาย เพราะมันได้หลอมรวมและผสมผสานประสบการณ์การเรียนรู้ที่หลากหลาย ตั้งแต่วินาทีแรกที่เราได้ก้าวเข้าสู่เส้นทางแห่งการฝึกตน สู่อการสืบค้นคุณค่าและความหมายของการดำรงอยู่ที่แท้

ธรรมอันเป็นอนันต์

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท พระพุทธเจ้าศากยมนีกล่าวไว้ว่า ไม่ว่าจะมีความรู้เท่าไรก็ตาม พระพุทธเจ้ามาสอนสิ่ง หรือจะมีสงฆ์สาวกมาปฏิบัติตามคำสอนหรือไม่ ธรรมะก็จะยังคงอยู่ไม่มีวันเปลี่ยนแปลง อาจกล่าวได้ว่าธรรมะคือการดำรงอยู่พื้นฐาน เป็นสัจธรรมแห่งชีวิต แห่งสรรพสิ่ง และแห่งสากลจักรวาล อีกทั้งยังเป็นความจริงสูงสุดและธรรมชาติเดิมแท้ของความเป็นตัวเรา

เป้าหมายของผู้ฝึกฝนตามวิถีพุทธ คือการค่อยๆ ลอกเปลือกที่บดบัง “ธรรมชาติเดิมแท้” ออกไปจนหมด จนเราสามารถที่จะดำรงอยู่และรวมเป็นหนึ่งกับทุกประสบการณ์ในชีวิตได้โดยสมบูรณ์ อย่างที่ไม่ต้องไปหวงคิดถึงขอบเขตจำกัดของ “ตัวตน” อีกเลยแม้แต่น้อย ในภาวะแห่งการตระหนักรู้ที่ว่า เราสามารถมองเห็นถึงธรรมชาติของความเป็นตัวเราที่ไม่มีจุดเริ่มต้นและไม่มีจุดจบ อันได้ถูกแสดงออกมาในรูปของความรักอันเป็นอนันต์แห่งสากลจักรวาล

ธรรมอันเป็นอนันต์ได้ผ่านเข้ามาให้เราสัมผัสในชีวิตประจำวันอยู่เสมอๆ ความรักและการโอบอุ้มแห่งจักรวาลสามารถเข้าถึงได้โดยคนธรรมดาสามัญ อย่างที่ไม่จำเป็นต้องเป็นชาวพุทธ หรือแม้แต่ต้องสนใจเรื่องราวทางจิตวิญญาณเลยด้วยซ้ำ

ธรรมในฐานะปรากฏการณ์

ธรรมะในความหมายที่สองแสดงถึงพื้นฐานของการดำรงอยู่ ของความคิด การรับรู้ ประสาทสัมผัส และปรากฏการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของเรา

ในที่นี้เราจำเป็นต้องแยกแยะข้อแตกต่างระหว่างความคิดคาดหวังล่วงหน้าหรือความพยายามที่จะอธิบายความเป็นไปในชีวิต กับความจริงอันเปล่าเปลี่ยวที่เกิดขึ้นในชีวิตจริง ธรรมะในนัยยะหลังคือสิ่งที่เกิดขึ้นตามที่เป็นจริง ไม่ว่าเราจะชอบมันหรือไม่ ไม่ว่าเราจะปรารถนามันหรือไม่ และไม่ว่าเราคาดหวังที่จะพบเจอกับมันหรือไม่ ยกตัวอย่างเช่น การเจ็บไข้ได้ป่วยอย่างกะทันหัน การล้มเหลวของความสัมพันธ์ หรือความตายที่ไม่คาดฝัน เหตุการณ์เหล่านั้นต่างก็แสดงถึงปรากฏการณ์การแทรกผ่านของธรรมะในลักษณะที่ต่างกันออกไป เช่นเดียวกับหลอดไฟที่ขาดหลังจากที่เราเปิดสวิตช์ โทรศัพท์ที่ดังขึ้นอย่างไม่ได้คาดหมาย ความปิดฉากการได้เห็นลูกน้อยที่เพิ่งลืมตาดูโลก หรือความตระหนักรู้หลังจากที่พบว่าความคิดที่เรามีต่อผู้คนและสิ่งต่างๆรอบตัวจะไม่ได้เกี่ยวข้องกับธรรมชาติตามที่มันเป็นจริงของสิ่งเหล่านั้นเลยแม้แต่น้อย

ทุกผู้คนและทุกประสบการณ์ที่ผ่านเข้ามาในชีวิตได้เผยให้เราได้เห็นถึงขั้นความรุนแรงของความหมกมุ่น การปิดตัวเองอยู่ในฝันกลางวันลมๆแล้งๆที่เราอุปโลกน์ขึ้น การเวียนว่ายอยู่ในห้วงกับสิ่งที่เราคิดว่าตัวเองเป็น หรือสิ่งที่คนอื่นคิดว่าเราเป็น ต่างก็แสดงให้เห็นถึงโลกสมมติ ทุกประสบการณ์ในชีวิตได้พยายามเข้ามาเพื่อปลุกให้เราตื่น แม้จะเป็นแค่เวลาสั้นๆเพียงชั่วขณะหนึ่ง ทุกสิ่งทุกอย่างที่อุบัติขึ้น เมื่อถูกมองตามที่เป็นจริงจากมุมมองของมันเอง ได้แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติอันปราศจากแก่นสาระของความยึดมั่นในสมมติสัจจะของตัวเราและ โลกของเรา ซึ่งจะเห็นว่าท้ายที่สุดแล้วธรรมในฐานะปรากฏการณ์หาใช่สิ่งที่แตกต่างไปจากธรรมอันเป็นอนันต์ ความเปล่าเปลี่ยวและความตรงไปตรงมาของปรากฏการณ์ตามที่มันเป็นจริงได้แสดงให้เห็นถึงการแทรกผ่านของธรรมอันเป็นอนันต์สู่การดำเนินชีวิตที่ตื่นรู้ในทุกขณะ

ธรรมในฐานะเส้นทางการฝึกตน

หนทางที่เราจะตอบสนองต่อความไม่แน่นอน ความไม่มั่นคง และความไม่ต่อเนื่อง ที่ก่อขึ้นโดยธรรมอันเป็นอนันต์ เป็นสิ่งที่เราจะต้องเลือก

ในทางหนึ่งเราอาจตกไปสู่หนทางของการปฏิเสธและหลีกเลี่ยง วิ่งวนหาหนทางที่จะสร้างความมั่นคง ความสะดวกสบาย และความปลอดภัยขึ้นมาใหม่ หรือในอีกทางหนึ่งเราอาจให้ความสำคัญแก่ธรรมะในฐานะสัจธรรมสูงสุด และพยายามฝึกฝนสู่การตื่นรู้โดยสมบูรณ์ ด้วยการก้าวเข้าสู่เส้นทางแห่งการฝึกฝนตนเองในทุกๆอย่างก้าวของชีวิต

แนวทางแรกจะนำเราไปสู่การปฏิเสธสิ่งที่เราได้ประสบมาและพยายามแสวงหาใจเป็นอย่างอื่น ผลที่ได้ก็คือโชครวนแห่งปมกรรมที่แน่นหนาขึ้นไปอีก ความสับสนที่เพิ่มขึ้น การสร้างกรรมดำหรือเหตุปัจจัยในทางลบ อันจะนำไปสู่บ่วงแห่งความทุกข์ที่หนักหนาในบั้นปลาย ส่วนแนวทางที่สอง แม้จะไม่ได้เป็นหนทางแห่งการกำจัดความทุกข์ออกไปจากชีวิตเราเสียเลยทีเดียว แต่หากเราฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง มันก็จะนำเราไปสู่หนทางแห่งการสลายปม จนชีวิตของเราค่อยๆคลี่และคลายกลายเป็นพื้นที่ว่างแห่งการเรียนรู้อันกว้างใหญ่อย่างไร้ข้อจำกัด

ธรรมในฐานะคำสอน

ในแง่มุมนี้ ธรรมะคือคำสอนที่ถูกถ่ายทอดโดยพระพุทธเจ้า และถูกเสริมเพิ่มโดยสาวกรุ่นหลัง ทั้งหญิงและชาย ผู้พากเพียรฝึกฝนคำสอนจนเข้าสู่ภาวะแห่งการตื่นรู้ภายในโดยสมบูรณ์ คำสอนเหล่านี้ได้อธิบาย แสดง และชี้ให้เราเห็นถึงธรรมอันเป็นอนันต์อันจะปรากฏต่อสายตาของเราในรูปแบบประสบการณ์ชีวิตที่เปล่าเปลี่ยว เหนือการตัดสินและการสรุปความใดๆ

ในความหมายดั้งเดิม ธรรมคำสอนคือ พุทธวจนะที่ถูกถ่ายทอดออกมาในรูปของโศลกหรือเพลง โดยเหล่าผู้รู้แจ้งทั้งหลาย พระสูตร หรือพุทธวจนะนั้น จะเริ่มต้นด้วย “ครั้งหนึ่งฉันได้ยิน” ไม่ใช่ “ครั้งหนึ่งฉันได้อ่าน” ไม่มีใครสามารถจะเป็นนักเปียโนระดับโลกด้วยการอ่านคู่มือฝึกเปียโน หรือฝันอยากเป็นพ่อครัวมือเอกโดยการอ่านตำราทำอาหาร ในการศึกษาปฏิบัติธรรมก็เช่นเดียวกัน เราจำเป็นต้องรับเอาธรรมคำสอนด้วยการฟังสิ่งที่ธรรมอาจารย์สั่งสอนต่อเราโดยตรง เราจะต้องซึมซับเอาความหมายและความลึกซึ้งของคำสอนนั้นๆด้วยการฟัง สัมผัสท่วงทำนองและความไพเราะของธรรมแห่งการตื่นรู้จากประสบการณ์จริงในชีวิตของเราเอง

พระพุทธเจ้าได้แสดงธรรมตามความต้องการเฉพาะของกลุ่มผู้ฟัง ท่านได้ถ่ายทอดสังฆธรรมในรูปแบบที่สามารถสื่อสารไปถึงหัวใจของผู้ฟังโดยตรง การแสดงธรรมแบบเฉพาะเจาะจงเช่นนี้หาได้ออกมาจากความคิดหรือความสนใจเสียทีเดียวนัก แม้ในทุกวันนี้ ธรรมจารย์มักเลือกที่จะแสดงธรรมโดยการดึงเอาเนื้อหามาจากตำราหรือพระคัมภีร์ แต่ถ้อยคำ ภาพ อุปมาอุปไมย และตรรกะที่ปรากฏขึ้นในหัวใจที่เปิดกว้างของธรรมจารย์ผู้ปฏิบัติชอบเหล่านั้นได้ถูกดึงออกมาจากสิ่งแวดล้อมในสถานการณ์นั้นๆอย่างสดใหม่ ด้วยจิตที่ว่างจากหลักการความคิด ธรรมจารย์ได้เปิดหัวใจรับรู้ เกิดเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ด้านในอันไพศาล ยอมให้ข้อความที่ต้องการถือกำเนิดในวินาทีนั้นๆเข้ามาสะกิดหัวใจอย่างไม่ขัดขึ้น จากนั้นจึงถ่ายทอดออกมาเป็นคำสอนที่ได้แสดงถึงเหตุปัจจัยแห่งสังฆธรรมในปัจจุบันขณะ นั่นคือความหมายของปัญญาญาณที่ไม่มีใครเป็นเจ้าของ ธรรมแห่งการตื่นรู้เป็นเพียงข้อความที่สากลจักรวาลต้องการที่จะชี้แจงแสดงให้ทุกคนได้ตระหนักรู้ร่วมกัน

เราสามารถสัมผัสได้ถึงพลังทางปัญญาและประสิทธิภาพแห่งการสื่อสารของธรรมะในรูปแบบของคำพูดหรือการเล่าเรื่องได้ดีกว่าธรรมะในตำรับตำรา เพราะการถ่ายทอดปากเปล่าได้ส่งผ่านคุณค่า ความหมาย และจินตนาการ จากผู้พูดสู่ผู้ฟังในรูปแบบของความเต็มเปี่ยมแห่งประสบการณ์ด้านใน การถ่ายทอดคุณค่าแห่งการมีชีวิตอยู่ในปัจจุบันขณะด้วยหัวใจของผู้พูดได้เปิดโลกแห่งประสบการณ์อันศักดิ์สิทธิ์ให้ผู้ฟังได้เข้าไปอาบบรรยากาศและมีความรู้สึกร่วม อันจะนำมาซึ่งประสบการณ์การเรียนรู้ที่สมบูรณ์ เสกสรรค์เป็นแรงคล้อยใจในการย่างก้าวบนเส้นทางแห่งการฝึกตน

สำหรับชาวพุทธในโลกสมัยใหม่ที่รักการศึกษาพุทธธรรมจากการอ่าน เราต้องเข้าใจเสียก่อนว่าสิ่งที่เราอ่านจากหนังสือหาใช่ธรรมะแต่อย่างใด ข้อความตัวอักษรทำหน้าที่เป็นเพียงประตูดูโลกแห่งธรรมะภายในตัวเรา บ่อยครั้งที่หนังสือธรรมะได้นำพาเราให้ไปพบกับธรรมจารย์ ผู้สามารถถ่ายทอดพลังแห่งพุทธธรรมในรูปของคำสอนปากเปล่า เรารู้สึกได้หัวใจที่เปิดกว้างเพื่อสัมผัสความชุ่มชื้นของธรรมแห่งการตื่นรู้ นั่นจากนั้นธรรมจารย์ก็จะแนะนำให้เราเริ่มต้นฝึกฝนตนเองด้วยการสอนพื้นฐาน การภาวนาเบื้องต้น การภาวนาคือจุดเริ่มต้นของชีวิตที่แท้ เราจะค่อยๆสัมผัสถึงความแตกต่างของชีวิตประจำวันอันประกอบด้วยพื้นหลังแห่งความสดใหม่ ความมหัศจรรย์ของชีวิตที่ลุ่มลึก ที่จะค่อยๆกลับมาปรากฏในฐานะธรรมชาติของการดำรงอยู่ที่เต็มเปี่ยมด้วยความหมาย

ในฐานะผู้ปฏิบัติธรรมในโลกสมัยใหม่ เราต่างมีภารกิจร่วมกันในการปลดปล่อยข้อความคำสอนในหนังสือ ตำรา และพระคัมภีร์ เพื่อการเข้าถึงธรรมอันเป็นอนันต์ในฐานะความจริงสูงสุดแห่ง

ธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ เน้นอนว่าการปลดปล่อยข้อความที่ว่าจะต้องอาศัยความจริงใจในการฝึกฝนตนเองอย่างถาวรชีวิต ทั้งหมดนี้คือความหมายของธรรมะ ในฐานะสัจธรรมสูงสุดของชีวิตที่ตื่นต่อการเรียนรู้ในทุกขณะ

เป็นความจริงที่ว่า สัจธรรมหาได้มีความหมายและก่อให้เกิดคุณค่าที่แท้จริงต่อชีวิตเรา หากมันเป็นเพียงแค่การรวบรวมของหลักการทางนามธรรมแต่ในทางกลับกันหากสัจธรรมแสดงถึงประสบการณ์อันมีชีวิต เส้นทางแห่งการแสวงหาสัจธรรมแม้จะเป็นสิ่งที่เหนือความคาดหวัง เปี่ยมไปด้วยกษัตริย์อันตราย ความท้าทาย และน่าหวั่นไหว แต่มันคือหนทางเดียวที่จะนำเราสู่การค้นพบความหมายแห่งการมีชีวิตอยู่ สัจธรรมแห่งชีวิตเกี่ยวข้องกับการทำลายแบบแผนการตีความที่คุ้นชิน อันแสดงถึงหนทางแห่งการศิโรราบและการเรียนรู้ด้วยใจที่สมบูรณ์ ทั้งการมองเห็น สัญชาตญาณ การกระทำ ความรู้สึก และการน้อมใจใคร่ครวญทำความเข้าใจไปพร้อมๆกัน นั่นคือความหมายของพุทธธรรม หรือสัจธรรมอันมีชีวิตที่จะนำพาเราเข้าไปสู่ประสบการณ์ใหม่ๆในมณฑลแห่งความไม่รู้ที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น เมื่อนั้นพุทธธรรมก็ได้จุดประกายความหมายที่แท้จริงของชีวิต ในฐานะเส้นทางแห่งการเรียนรู้ที่เปี่ยมหมายอยู่ในทุกย่างก้าว

๑ แปลและเรียบเรียงจาก “In a Word, Dharma” ในวารสาร “Shambhala Sun” ฉบับเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๒๐๐๑

๑ ตีพิมพ์ครั้งแรกใน เว็บไซต์เสมสิกขาลัย www.semsikkha.org